

TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN BİR YÖRÜK HALISININ ANALİZİ

Şuayyip YÜCEL¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türklerin dünya medeniyetine kazandırdığı halı sanatının bir çeşidi olan Yörük halısını tasarım ilkeleri açısından analiz etmektedir. Tasarım ilkelerinden armoni (uyum), ritim, örüntü, tamamlama, örtüşme, denge, zıtlık (kontrast), oran, baskınlık (vurgu), hareket, tekrar ve ekonomi araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Yörük halısı görsel imaj analizinin karma yöntemlerinden biri olan kompozisyon yöntemi (formel, biçimsel) ile incelenmiştir. Bu yöntem imajları renk, ton, birlik ve zıtlık gibi düzenleme ilkeleri çerçevesinde inceler (Duncum, 2017, s. 11). Diğer bir deyişle araştırmada, sanatın elemanlarının (renk, şekil vb.) halı üzerinde tasarım ilkeleriyle nasıl düzenlendiği sorusuna cevap aranmıştır. Türkiye'nin değişik bölgelerinde dokunan halılar tasarımlarındaki farklılıklar nedeniyle; Uşak, Lâdik ve Milas vb. halıları olarak adlandırılır (Bk. Aslanapa, 2005). Bu çalışmada Türk halı sanatında önemli bir yeri olan Yörük halısı örneklem olarak seçilmiştir. Seçilen halı, görsel olarak dijital ortamda "vektörel uzantılı imaj" olarak yeniden oluşturulmuştur. Oluşturulan bu imajdan elde edilen görsel veriler gruplara, renklere, parçalara ayrılmıştır. Yörük halısının renk şemaları ve motiflerinin kurgusal düzeni ortaya çıkartılmıştır. Pek az renk (6 renk) ve motif (12 motif) kullanılmasına rağmen tasarımda büyük bir zenginlik olduğu görülmüştür. Bu motif ve renklerin biçimsel kurgusu neredeyse sanatın tüm organizasyon ilkelerini karşılamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yörük Halısı, Biçimsel Analiz, İmaj Analizi, Tasarım İlkeleri, Kompozisyon Yöntemi.

Analysis of the Yörük Carpet in Terms of Design Principles

Abstract

The purpose of this study is to examine in terms of design principles the "Yörük carpet", which is a kind of carpet art that the Turks brought to world civilization. The scope of the research constitutes harmony, rhythm, pattern, complement, overlap, balance, contrast, proportion, emphasis, movement, repetition and economy of design principles. The Yörük carpet has examined by composition method (formal) which is one of the mixed methods of visual image analysis. This method examines images based on arrangement principles such as color, tone and contrast, etc. (Duncum, 2017, p.11). In other words, an answer has been sought to ask how the elements of art (color, shape, etc.) are arranged with design principles on the carpet. Because of differences in the design of the carpets woven in different regions of Turkey; Uşak, Lâdik ve Milas etc. is called on the carpets (Aslanapa, 2005). In this study, Yörük carpet, which has an important place in Turkish carpet art, was chosen as a sample. The selected carpet was visually recreated as a "vector extension image" in digital media. The visual data obtained from this created image is divided into groups, colors, segments. The fictional pattern of the color schemes and motifs of the nomadic carpet is revealed. Despite the use of very few colors (6 colors) and motifs (12 motifs) it has been seen that there is a great wealth in design. This motif and the formal styling of the colors almost meet all the organizational principles of art.

Keywords: Yörük Carpet, Formal Analysis, Image Analysis, Design Principles, Composition Method.

Giriş

Asırlar boyu çok geniş bir alana yayılmış olan Türkler, uzun yıllar farklı sanat dallarında söz sahibi olmuşlar ve olmaya da devam etmektedirler. Bu sanat dalları içinde Türklerle adı anılan “*Halı Sanatı*” motif zenginliği ve yöresel çeşitliliği bakımından evrensel bir değere sahiptir. Türklerin yaşadığı ülkelerde ortaya çıkan halının tarihi, sıkı sıkıya Türklere bağlı olduğu gibi, Büyük Selçuklu Sultanlığı devrinde kurulan devletlerle, bunun tekniğini önce İslam alemine, sonra bütün dünyaya tanıtan da Türkler olmuştur (Aslanapa, 2005, s. 13).

Ülkemiz halıcılığının başlangıç unsurlarını oluşturan Yörüklerin Anadolu’ya girişiyle halıcılığı öğrenen bu topraklar, ilk günden bu günlere kadar halıcılığın merkezi sayılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013). Yörük kültürünün temel hayati ihtiyaçlarından biri olan ısınma-barınma işlevinden yola çıkılarak yapılan Yörük Halıları, yaşamışlığın sembelleri ile doludur. Yörük halısı desenleri toplumun inanç ve manevi değerlerini sembollerle sumaktadır.

Dokuyucusu, duygularını halı üzerinde öyle organize eder/tasarlar ki, ilk defa gören biri bile ondan etkilenmeden duramaz. Bu etki, halıyı dokuyan kişinin duygularını ifade etme çabasından mı, yoksa karmaşık biçimlerin ve farklı renklerin bir uyum ve düzen içinde sunulmasından mı kaynaklanır? Hiç kuşkusuz, her iki durumun bu etkide eşit payı vardır, denilebilir.

Sanat, tasarım ve sanat tarihi ile ilgili kitaplarda, modern günlük kullanım nesneleri tasarımıyan yaratıcı bireylerden, övgü dolu sözlerle bahsedilir. Ortaya koymuş oldukları ürünün fikir aşamasından tutunda, diğer tasarımcıları nasıl etkilediğine kadar sayfalarca bahsedilir. Kuşkusuz bu tür bilgilerin literatüre girmesi diğer tasarımcılar için bir ilham kaynağıdır ve gereklidir de. Ancak geleneksel bir alan olarak görülen Türk halı sanatının biçimsel analizini görebileceğimiz kaynaklar yok denecek kadar azdır (Redgrave, 1882). Kim’in (2016) yaptığı araştırmada da değindiği gibi halının sanatsal tasarım problemini ve tasarım hedeflerinin eksikliği araştırılması önem arz etmektedir. Kim (2016) aynı zamanda halının “*resim içinde resim olarak görülme*” potansiyeli üzerinde durarak, halının sanatsal olarak gizli gücü olduğunu ve biçimsel analizinin yapılmamasının da bir eksik olduğunu ifade etmiştir. Türk halı sanatına resimsel bir bakış açısıyla (tasarım ilkeleri ve elemanları) bakılarak ve tasarım organizasyonundaki estetik düzeni ortaya koyarak alan yazına bir nebze katkı sağlamak amacıyla bu tür bir çalışma yapılmıştır.

Yörük halılarını salt biçimsel kurgusunu analiz etmek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bundan dolayı, halı motiflerinin ne anlama geldiğine değil, tasarım elemanlarının (şekil, renk, çizgi vb.) nasıl uyum içinde tasarım ilkeleriyle² oluşturulduğuna bakılmıştır. Yörük halısı plastik değerleri eleştirinin merkezine alan biçimsel çözümleme anlayışı ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Yörük ha-

2 Tasarım İlkeleri: Armoni (uyum), ritim, örüntü, tamamlama, örtüşme, denge, zıtlık (kontrast), oran, baskınlık(vurgu), hareket, tekrar ve ekonomi.

lısı görsel imaj analizinin karma yöntemlerinden biri olan kompozisyon yöntemi (formel, biçimsel) ile incelenmiştir. İmajların renk, ton, zıtlık vb. gibi düzenleme ilkeleri çerçevesinde incelemeye ilişkin analiz yöntemi kompozisyon yöntemi olarak tanımlanır. Bu yöntem, modernist³ biçimciliğin çerçevesinde, yakın plan gözlemleri, çok kullanılan tekrarları, desen ve dekoratif çeşitlilik içeren görsel etkiyi, geleneksel güzellik anlayışına sahip içeriği, açıklığı, netliği, temiz, saf, uyumlu ve simetrik bir anlayış ile yerleştirilen imgesel özellikleri analiz etmek için doğrudan ilişkili bir yöntemdir (Duncum, 2017, s. 12). Bu yöntemi uygulamak için araştırmada seçilen halı, görsel olarak dijital ortamda “vektörel uzantılı imaj” olarak yeniden oluşturulmuştur. Oluşturulan bu imajdan elde edilen görsel veriler gruplara, renklere, parçalara ayrılmıştır. Bu işlem, ilk bakıldığında çok karmaşık görünen halı yüzeyinin, görsel olarak analizini kolaylaştırmak için yapılmıştır.

Halıların salt biçimsel kurgusunu analiz etmek, geçmişte olduğu gibi günümüz sanatçıları içinde bir ilham kaynağıdır. Geçmişte, Türk halıları Avrupa resim sanatına damgasını vuran unsurlar arasında yer almıştır. Özellikle, Uşak halıları dinsel konuların yanı sıra portre betimlemelerinde de aranan bir resim elemanı olarak karşımıza çıkar (Perdahçı, 2011, s. 283). Avrupa resim sanatında Anadolu halıları renk, biçim, desen ve resimsel bir öge olarak, özellikle Rönesans döneminde İtalyan, Felemenk ve Hollandalı ressam; Gentili, Giovanni Bellini, Carpaccio, L.Lotto ve Holbein (Resim1) olmak üzere birçok ressamın tablosunda yer almıştır. Avrupalı ressamlar, 15. yüzyıldan itibaren, özellikle Hollandalı sanatçısı Jan van Eyck (1395-1441), İslam dünyasından ithal edilen halıların sanatsal zenginliğini göklere çıkarmak için resimlerinde kullanmaya başlamışlardır. Batının oryantal halılara olan ilgisi, egzotik güzellikleri ve biçimsel kurgusu açısından hala araştırma konusudur (Mack, 2004).

Resim 1. Hans Holbein, 1553, Elçiler, Meşe ağacı üzerine yağlıboya, 207 x 209,5 cm (<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/hans-holbein-the-younger-the-ambassadors>)

3 Modern olanı benimseyen, yenilikçi, çağcıl.

Günümüzde ise halı, güncel sanat etkinliklerinde özellikle enstalasyon⁴ sanatında birçok sanatçı tarafından kullanımı tercih edilen hazır bir nesnedir. Bu sanatçılar halının hem biçimsel çekiciliğine, hem de motiflerin anlamına vurgu yaparak düşüncelerini sergilerler. Buna en iyi örnek; Rudolf Stingel'in 2013 yılında Venedik Bienali⁵ için hazırladığı Grassi Sarayı'nı sentetik halı ile kapladığı çalışmasıdır (Resim 2). Bu enstalasyonla sanatçı, halıyı, doğu kültürünün halıya yüklediği anlamlara vurgu yapmak yerine, izleyiciyi saran sentetik, biçimsel örüntünün oluşturduğu dijital versiyonunu, imgesel bir etki yaratmak için kullanmıştır (Griffin, 2014, s. 254).

Resim 2. Rudolf Stingel, 2013, Enstalasyon, Sentetik Halı Kaplama, Tuval üzerine Yağlı ve Enamel Boya, Grassi Sarayı, Venedik. Lopifci. (<http://lopificio.it/2916>)

Bu iki sanat eserine bakıldığında, halı nesnesinin geçmişte ve günümüzde hala, içerikten ziyade, biçimsel çekiciliğini kaybetmemesi, araştırma konusu olarak seçilmesinde önemli bir etki olmuştur. Araştırmada, biçimsel analiz yapmak için, Yörük halısı örneklem olarak seçilmiştir.

Yörük Halısında Tasarım İlkeleri

Görsel düzen ve genel görsel bütünlüğe erişilmesinde, tasarım öğelerin düzenlenmesi ve bütünleştirilmesine kılavuzluk eden kavramlara tasarım ilkeleri denir (Ocvirk, Stinson, Wigg, Bone ve Cayton, 2015, s. 46). Bir sanat eserinin görsel düzenini oluşturmak, eserin eleştirisi ve değerlendirmesinde bu ilkelere ihtiyaç duyarız. Bazen bu ilkelerin hepsini, bazen bir kısmını kullanabiliriz. Tasarım, sanatçıların eserlerini üzerine kurdukları düzenleme süreci ya da alt yapı planıdır.

4 Yerleştirme, düzenleme.

5 Bienal: İki yılda bir meydana gelen sanat etkinliği.

Daha geniş bir açıdan, tasarımın biçim ve kompozisyon terimleri ile eş anlamlı olduğu düşünülebilir (Ocvirk vd., 2015, s. 47). Biçimlendirmede veya kompozisyon oluşturmada, tasarım öğeleri, tasarım ilkelerine bağlı olarak sentezlenmektedir. Bu yolla, estetik değere ulaşan kompozisyonlar oluşmaktadır. Bu sonuç, varılmak istenen amacın ta kendisi olmaktadır. Bu tutum tasarım ortamında biçimlendirme yöntemi olarak kullanılır (Gökaydın, 2002, s. 14).

Bazı sanat eleştirisi, tasarım ve temel sanat eğitimi kitaplarında “*Tasarım İlkeleri*” ifadesi yerine; Atalayer’e göre (1994) “*Estetik İfade Öğeleri*” veya Ocvirk vd.’ne göre (2015) “*Biçim Organizasyon İlkeleri*” ifadeleri kullanılır. Bu kitaplarda yer alan tasarım ilkeleri şunlardır; armoni (uyum), ritim, tamamlama, örüntü, örtüşme, zıtlık (kontrast), tekrar (değişken tekrar, aralıklı tekrar), denge (bakışık denge simetrik, bakışiksiz denge asimetrik), baskınlık, hareket, ekonomi, uygunluk, egemenlik, birlik (hareketli birlik, hareketsiz birlik) ve çeşitlilik gibi. Bu araştırmada; tasarım ilkeleri açısından bir Yörük halısı kompozisyon yöntemi (formel, biçimsel) ile analiz edilecektir (Resim 3).

Resim 3. *Yörük halısı (solda orijinal imaj, sağda dijital imaj) Türkiye'nin güneyinde ve güney batısında dokunan bir Yörük halısı (Ateş, 1995, s. 51)*

Aristo eşyayı kanunlarında tanımak için analiz ve sentez yapar. Unsurları parçalar, basitleştirir; bu parçalar arasında bağları, kanunları araştırır, niceliklere ve niteliklere girer, kıyaslar, farkları münakaşa eder. “Tanınan ve görünenin üstünde, onun yüksek değerli yönü, birlik ve bütünlüğüdür” der (Bigalı, 1999, s. 2). Bir halıyı güzel kılan durum, hiç kuşkusuz tasarım ilkeleri doğrultusunda oluşturulan birlik ve bütünlüğüdür. Bu birliği ve bütünlüğü araştırma da yer alan halı nesnesinin görünenin ötesindeki düzenini ortaya koymak, halının tasarım kanunlarını görselleştirmek için tasarım öğelerini parçalara ayırarak tasarım ilkeleri ile analizi yapılmıştır. Bu süreçte halıdan yola çıkılarak, Yörük halısının tasarım öğelerinin organizasyonu görselleştirilmiştir. Oluşturulan bu imajdan elde edi-

len görsel veriler gruplara, renklere ve parçalara dijital ortamda, vektörel uzantılı imaj olarak ayrılmıştır.

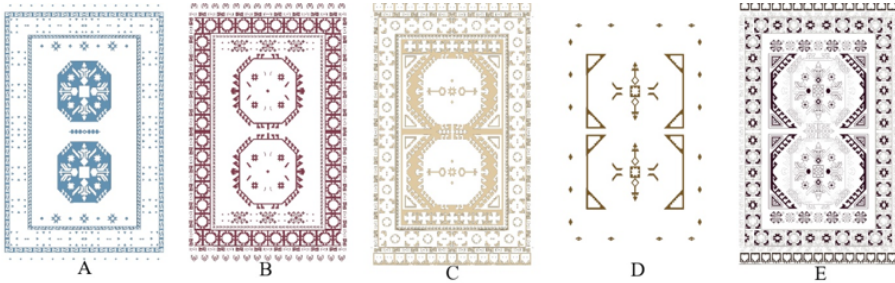
Aşağıda tasarım ilkeleri olan armoni (uyum), ritim, örüntü, tamamlama, örtüşme, denge, zıtlık (kontrast), oran, baskınlık(vurgu), hareket, tekrar ve ekonomi kavramları görsel olarak somutlaştırılarak, örneklerle analiz edilmiştir.

1. Armoni (Uyum).

Sözen ve Tanyeli'ye göre (1999, s. 245) armoni (ing. Harmony) bir sanat yapıtını oluşturan öğelerin birbirlerine ters düşmemesi durumudur. Bu durumda tüm öğeler aynı düzen bağıntıları sistemi içinde yer almaktadır. Tasarımda uyum farklı tasarım elemanlarının birbirleriyle olan sınırlı bağıdır. Diğer bir deyişle bir kompozisyonun farklı bölümler arasındaki uyumu sağlayan ilişkiler bütünüdür; tekrarlanan renkler, benzer dokular ve paylaşılan kenarlar gibi (Ocvirk vd. 2015). Renk armonisi kendi içinde; ton armonisi, nüans armonisi ve zıtlık armonisi olarak çeşitlilik gösterir.

Renk armoni çeşitlerinin tanımı şöyledir:

- *Ton armonisi*; bir rengin açıktan koyuya olan ışıklı ve koyu halidir (Zelanski ve Fisher, 1996).
- *Nüans armonisi*; İnce ayırım anlamına gelmektedir. Sanatta, renklerin yakın değerlerle ilişkilerini ve geçişli etkiyi tanımlamakta kullanılır. Koyudan açığa geçişlerden çok, renklerin yakın geçişleri önem taşır (Özol, 2012, s. 198). Ayrıca nüans, ana renklerin birbirleri ile ilişkisinde ortaya çıkan renk değerleridir (Buyurgan ve Buyurgan, 2001 s. 62).
- *Zıtlık (Kontrast) armonisi*; birbirlerine zıt olan renklerin oluşturduğu etkidir. Bu tanım aynı zamanda açık-koyu renk zıtlığı içinde kullanılır.

Resim 4. Tekrarlanan renk armonileri sırayla, mavi, kırmızı, sarı, kahverengi, koyu mor

Yörük halısında armoni çeşitlerinden, tekrarlanan renk armonisi, ton armonisi, nüans armonisi, açık/koyu zıtlık armonisi uygulandığı görülmüştür (Resim 4).

Mavi renk örnek olarak alındığında, renk yoğunluğu halının odak noktası olan ikili merkezdedir ve küçüklü büyüklü tekrarlarla merkezden dışa doğru dağılır. Mavi renk (Resim 4A) burada kendi içinde bir bütün olarak algılanmaktadır. Halının bordür ve dış kenarlıklarına doğru gittikçe mavi alanlar kırmızı (Resim 4B), sarı (Resim 4C) ve mor (Resim 4E) renklerden daha az miktarda uygulanmıştır. Ton armonisi ise sadece mor renkte iki ton olacak şekilde uygulanmıştır (Resim 5). Halıda zıtlık armonisi sarı rengin açık tonuna karşı koyu mor rengin onu çevrelemesi sonucu ortaya çıkmıştır (Resim 4C ve 4E). Halı yüzeyinde renkleri tekrar sayıların bakıldığında mavi renk çok fazla tekrar edilen renk iken açık mor en az tekrar edilen renk olmuştur (Resim 6). Ayrıca paylaşılan kenarlıklar (bordürler) tüm renklerin birbirleriyle uyumuna katkı sağlamıştır.

Resim 5. Yörük halısından detay, ton armonisi, koyu mor ve açık mor

Resim 6. Tekrar sayısı fazla mavi ve tekrar sayısı az açık mor renk alanları

2. Ritim.

Ritim, kendi sistemi, değişik etki güçleri ve uyumlu gruplamaları olan, görsel hareketin düzenliliğidir. Görsel hareketlerin müziksel düzenidir. Belirli ve tekrarı mümkün olan öğelerin, değişik güçte ve kombinezonlarla uyum yaratan bir sistemle ile bir bütün halinde kullanımınıdır. Öğeler arasında uyumlu benzerlikler, tekrarlar, zıtlıklar ve geçişler ile yapılan düzenlemedir. Tekrar eden, görsel hareketin düzenidir (Atalayer, 1994, s. 115). Turani'ye göre (1995) ise ritim, bir kompozisyonda farklı unsurların münavebe⁶ ile ve belirli aralıklar birbirini takip etmesi sonucu oluşmaktadır. Ritim tekrarların farklı yönlerde farklı aralıklara üretme becerisi gösterirken, bazen düzenli bazen de düzensiz tekrarlanan vurguların sonuçlarından doğan bir süreklilik ve akış veya hareket duygusudur (Ocvirk vd. 2015).

6 Değişimli olarak.

Resim 7. Yörük halısında düzenli ritim ilkesi

Ritim ilkesinin tasarımdaki en önemli görevi, izleyicinin göz hareketlerini eser üzerinde bulunan bir bölümden diğer bölümlere geçişini sağlamasıdır. Ayrıca izleyicinin görsel yolculuğuna heyecan katar. Bir tasarımda ritim hem düzenli hem de düzensiz olarak bulunabilir. Yörük halısında tespit edilen ritim ilkesi, kanca motiflerinin düzenli tekrarıyla ve belirli aralıklarla yön değiştirmesi sonucu oluşmuştur (Resim 7). Kanca motiflerinin renklerinin farklı olması (koyu mor, kırmızı ve sarı) ritim ilkesini zenginleştirmiştir.

3. Örüntü (Pattern).

Örüntünün kelime anlamı olay veya nesnelerin düzenli bir biçimde birbirini takip ederek gelişmesi ve büyümesi sonucunda bir varlık oluşturmasıdır. Halı sanatının temel tasarım ilkesi olarak bilinen örüntü halının genelinde uygulanır. Örüntü tekrarlamayla oluşturulan ve yapının armonisine katkı sağlayan önemli bir ilkedir. Başlangıçta bir motif kendi içinde organize edilmiş eleman gibi görülmektedir (Resim 8A). Eğer bu motif birçok kez tekrarlanırsa temel örüntüyü oluşturur. Böylelikle motif algısı kaybolur ve yerine bütünsel bir görüntü ortaya çıkar (Resim 9). Aslında doğada örüntü ilkesi örnekleri çok görülmektedir. Dalgaların su yüzeyini oluşturması, ağaçların ormanı oluşturması ve hücrelerin dokuyu oluşturması gibi.

Resim 8. Yörük halısında kendi için organize edilmiş motif

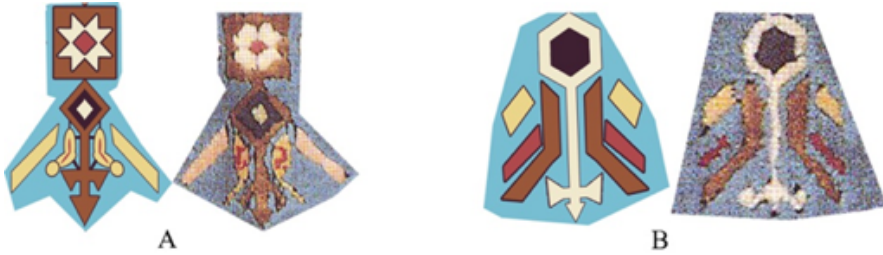

Resim 9. Yörük halısında bütünsel örüntü

Yörük halısında örüntü ilkesinin temel motifi; içindi sekizgen yıldız, baklava dilimi ve farklı yönlere bakan üçgen biçimlerden oluşmuştur. Örüntünün durağan olmaması için aynı motif zemin dışında farklı renklendirilmiştir (Resim 8B). Örüntünün oluşması için sağ ve sol kenarlıklar için 16 motif, üst ve alt kenarlıklar için 24 motif, köşelerde örüntünün devam etme algısını oluşturmak içinde yarım bırakılan 4 motifle birlikte toplamda 30 tam, 4 yarım motif kullanılmıştır.

4. Tamamlama

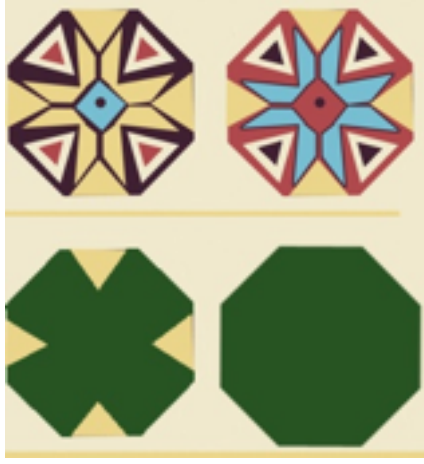
Bir tasarımcı bazı geometrik şekilleri bir araya getirerek ya da görsel ipuçlarını bırakarak izleyicinin zihinsel olarak görüntüyü tamamlamasını sağlar. İnsanlar zihinsel olarak eksik olan boşlukları doldurmaya çalışırlar ya da şekilleri bir biçime benzetme ihtiyacı duyarlar. Tamamlama bir sanatçının, az miktarda ya da görsel ipuçlarını sağlayıp, gözlemcinin de, zihinsel olarak görüntüyü tamamlamasıyla oluşur (Ocvirk vd., 2015, s. 57).

Resim 10. Yörük halısında tamamlama ilkesi, stilize edilmiş kadın ve erkek figürü

Birçok Yörük halısında stilize edilmiş hayvan, bitki, insan figürü görmek mümkündür. Bu figürler, ilk bakışta içleri farklı renklerle doldurulmuş geometrik soyut biçimler olarak duyumsanır. Daha dikkatli bakıldığında ise bu biçimler izleyicinin algısında bir insan olarak yorumlanır. Sonrasında ise izleyicinin algısı

bu yorumu detaylandırarak gruplara ayırır, örneğin; erkek ve kadın biçimi gibi (Resim 10A B).Yörük halısındaki bir başka tamamlama ilkesine uygun biçim ise doğumdan ölüme kadar hayatı sembolize eden sekizgen yıldız motifidir (Ateş, 1995, s. 53). Yıldız motifinin kapladığı alan, şekil-zemin ilişkisi sonucu izleyicinin algısında dış geometrik kenarlardan dolayı sekizgen olarak tamamlanır (Resim 11).

Resim 11. Yörük halısında tamamlama ilkesi.

5. Örtüşme.

Örtüşme, alanların ortak bir ilişki ile bir araya gelmesiyle oluşur. Paylaşılan öge, basit bir kenardan biraz daha fazlasıdır. Renkler ve biçimler birleşme eğilimi içindedirler. Birbiri üstüne binen ya da birbirleriyle kesişen motiflerin ahengi bozmadan bütünleşmesidir (Ocvirk vd., 2015, s. 61). Örtüşme geometrik biçimlerin düzenlenmesi esnasında birleşme yerlerinde kaçınılmaz olarak kullanılan bir ilkedir. Bir örüntü oluşturmak amacıyla yan yana gelmiş biçimlerin birleşme yerlerinde de bu ilkedен faydalanılır. Tasarımda bütünlüğün sağlanması v, sınırların uyum içinde olması için kullanılan tasarım ilkesidir. Yörük halısında bu ilke bordürün birleşmesi için kullanılmıştır (Resim 12).

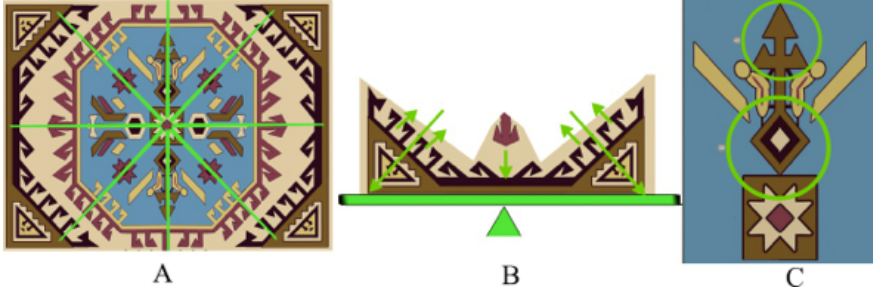

Resim 12. Yörük halısında örtüşme ilkesi.

6. Denge.

Bir kompozisyon içinde güç veya ağırlığın dağılımını ifade eden sanat organizasyonu ilkesidir. Denge aynı zamanda merkez ekseninin iki tarafında düzenlenmiş çiftler veya birim gruplarının yerçekimsel denkliliğini ifade eder. Resimlere genellikle dik bir yönde bakılır. Bu bakışta zihin bir üst ve birde alt alanı algılar (Ocvirk vd., 2015, s. 68). Sanatçıların izleyicilere bir tasarımın birleşik bir bütün olarak görmesine yardımcı olabilecek bir başka temel yol, onu görsel olarak dengelemektir. Bu ilke tasarım elemanların ağırlığını (renk, biçim) kompozisyon içinde dağıtır. Böylece biçimlerin görsel olarak bir birleri üzerine devrilecekmiş hissini ortadan kaldırır (Zelanski ve Fisher, 1996). Diğer bir deyişle denge, aynı ya da farklı biçimler arasındaki uyumu sağlayan bir tasarım ilkesidir. Aynı ya da farklı özelliklere sahip biçimlerin uyumunu büyük-küçük ilişkisini renk, çizgi ve leke kullanarak sağlar.

Denge ilkesi kendi arasında simetrik denge (merkezden yayılan ve yatay denge), asimetrik denge ve dairesel denge olarak üçe ayrılır. Yörük halısında sadece simetrik denge ilkesi kullanılmıştır (Resim 13). Simetrik denge Yörük halısında merkezden yayılan (Resim 13A) bir anlayışla oluşturulmuştur. Ayrıca kirişleri ve dayanakları kullanarak yatay denge de kullanılmıştır (Resim 13B). Yatay denge, şekillerin yerçekimsel güç uygulaması ve diğer şekillerin bu baskıyı yumuşatması görülmektedir (Resim 13C).

Resim 13. Yörük halısında denge ilkesinin kullanımı

7. Zıtlık (Kontrast).

Tanım olarak karşıtlık benzeşmezliktir ve bu aynı alanda farklı karakterlere sahip elemanlar yer değiştirdiğinde meydana gelir (Ocvirk vd., 2015, s. 65). Sanatçı açısından değerli görülen her yapıta kuşkusuz çok iyi çözümlenmiş kontrast bir denge vardır. Bir şeyin değerlendirilmesinde karşıtlıklar daima ön plandadır. Zıtlıkla denge kurulması birçok şeyi çözecektir. Zıtlık; biçim, renk, ölçü ve yön bakımlardan önemlidir (Civcir, 2015). Biçim zıtlığı (yön, şekil), renk zıtlığı (sıcak-soğuk), ton zıtlığı (açık-koyu) gibi karşıtlıklar bir tasarımın oluşmasında ana görevi üstlenir. Özol'a göre (2012) Renk zıtlığı renklerin resim yüzeyinde dağılımlarında

egemen rengi belirledikten sonra daha az orantıda karşıt renk kullanılarak elde edilir.

Yörük halısında orta alanda bulunan madalyon biçimini ön plana çıkarmak için mavi rengin (soğuk) oluşturduğu biçimin dış kenarları kırmızı renkle (sıcak) biçimlendirilmiştir (Resim 14). Böylelikle sıcak-soğuk renk zıtlığı oluşmuştur. Halının zemin rengi olan sarı renk üzerindeki mavi, kırmızı ve siyah rengin baskınlığı ile ton zıtlığı oluşmuştur (Resim 14A ve 14D).

Yörük halısında bir başka zıtlık ilkesi çeşidi olan yön zıtlığı kullanılmıştır. Bu zıtlık hem halının çapraz köşelerinde (Resim 15A) hem de küçük motifte görülebilir (Resim 15B).

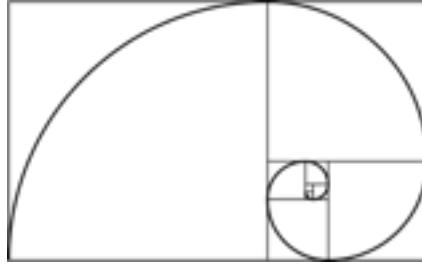
Resim 14. Yörük halısında renk zıtlığı (sıcak-soğuk ve ton zıtlığı)

Resim 15. Yörük halısında yön zıtlığı

8. Oran.

Oran, bir bütünün parçalarının, bütün ile olan ölçü ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (Turani, 1995, s.104). Bir başka tanım ise şöyledir; İki ya da daha fazla birbirine benzer biçimlerin büyüklüklerinin, matematiksel benzerliğidir (Bigalı, 1999). Tasarımla ilgilenenler oran ilkesini çoğu zaman altın oran (ilahi oran) olarak bilirler. Tasarımcılar altın orana çok farklı formüllerle yaklaşırlar ancak genel tanım şöyledir (Resim 16). Bir doğru parçası öyle iki parçaya ayrılmalıdır ki, küçük parçanın büyüğe oranı, büyük parçanın bütüne oranına eşit olmalıdır. (Sözen ve Tanyeli, 1999, s. 18)

Resim 16. Altın oran

Yörük halısının bütününde altın oran ilkesi neredeyse eksiksiz uygulandığı görülmüştür. Bu oranın küçük motif parçalarında da uygulandığı tespit edilmiştir (Resim 17).

Resim 17. Yörük halısında altın oran ilkesi

9. Baskınlık (Vurgu).

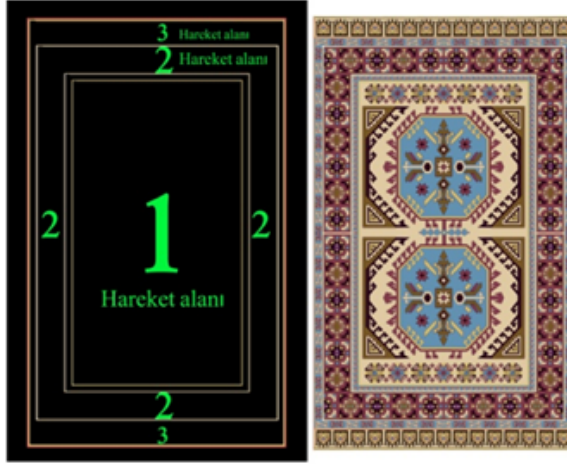
Tasarımcılar genellikle tasarımlarını tek bir odak noktası oluşturarak birleştirirler. Bunu izleyicinin gözünün en zorlayıcı olduğu alanda uygular. Bir tasarımın içinde dikkat çeken bir odak noktası yoksa, tasarım içindeki parçaların bütünleşmediği düşünülür. Bu durum izleyicinin neler olup bittiğini organize etmesini zorlaştırır (Zelanski ve Fisher, 1996). Baskınlık, çeşitli parçaların önem derecelerini vurgulamak için farklılıklar yaratma adına oluşturulur. Bazı özellikler vurgulanır ve diğerleri ikinci planda tutulur. Bu durum gözün yapıtın üzerinde dolaşması için hem birincil hem de ikincil ilgi alanları oluşturur (Ocvirk vd., 2015, s. 81-82). Yörük halısında bu ilke iki çeşitte oluşturulmuştur. Şekil baskınlığı olarak sekizgen ve renk baskınlığı olarak mavi kullanılmıştır. Böylelikle mavi sekizgen biçimler gözün ilk algıladığı alanlar olmuştur.

Resim 18. Yörük halısında baskınlık ilkesi

10. Hareket.

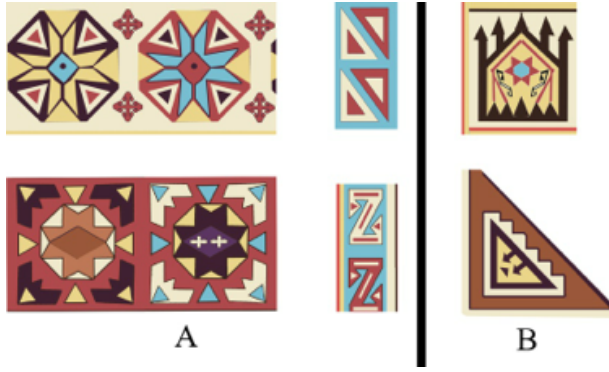
Tasarımda hareket, durağan biçimlerin izleyicinin gözünde ve oradan da algısında oluşturduğu yer değiştirme etkisidir. Diğer bir deyişle, izleyiciyi sanat yapıtında görsel yolculuğa çıkartan tasarım öğesidir. Bu yollar, aslında, optik birimler arasındaki geçişlerdir. Bu geçişler tarafından dikte edilen göz hareketleri, birbirine bağlanan ve ilişkili görünen çizgiler şekiller ve şekil kenarlarının (kontur veya bordür) yönelimleri yoluyla üretilir (Ocvirk vd., 2015). Yörük halısında şekil kenarları ve bordürler gözün öncelikli hareket alanlarını belirlemiştir (Resim 19). Resim 19'da görüldüğü gibi halının yüzeyinde 3 hareket alanı oluşmuştur.

Resim 19. Yörük halısında hareket ilkesi

11. Tekrar.

Bir izleyicinin tasarımda kavraması gereken en basit ilişkilerden biri de benzer unsurların tekrarlanmasıdır. Özdeş veya benzer çizgiler, şekiller, formlar, dokular, değerler veya renklerin tekrarlanması öngörülebilir bir model oluşturur (Zelanski ve Fisher, 1996, s. 36). Bir kompozisyonda uyum veya uyumlu ilişkiler oluşturmak için birincil yol, tekrarlanmanın kullanımınıdır. Aynı görsel öge veya efekt çoğaltılabilir. Tekrarlama çok kullanıldığında yorucu olabilecek görüntüye sahip olur. Bundan kurtulmak için aynı biçimi, farklı renk ve yön kullanarak oluşturmak çoğu zaman tercih edilir (Ocvirk vd. 2015, s. 49). Yörük halısında bu ilke aynı biçim tekrar edilerek (Resim 20B) oluşturulmuştur. Ayrıca, aynı biçimin tekrar edilmesi tasarımda tekdüzelik oluşturacağından, aynı motif farklı renklerle düzenlenmiştir (Resim 20A).

Resim 20. Yörük halısında tekrar ilkesi.

12. Ekonomi

Bir tasarım organizasyonunda dikkate alınması gereken nihai bir ilke ekonomidir. Ekonomi, sadece bir fikrin özüne dikkat çekmek isteyebilecek öğeleri ortadan kaldırarak, istenilen etkiyi yaratmak için gerekli olan ögenin kullanılmasıdır (Zelanski ve Fisher, 1996, s.51). Ekonomi ilkesinin uygulanması verimlilik ile kompoze etmek demektir. Öğeleri tartışmalı ya da abartılı biçimde kullanmadan, bir fikri mümkün olduğu kadar basit ve doğrudan ifade etmektir (Ocvirk vd. 2015, s.85).

Yörük halısı tasarımının tümünü oluşturan parça aslında halının 8/1 bölümüdür. Bu durum ekonomi ilkesine bire bir uymaktadır.

Resim 21. Yörük halısında ekonomi ilkesi

Sonuç

Tasarım ya da sanat tarihi ile ilgili kitaplarda, modern tasarım nesnelere üreten yaratıcı bireylerden, övgü dolu sözlerle bahsedilir. Ortaya koymuş oldukları ürünün fikir aşamasından tutunda, diğer tasarımcıları nasıl etkilediğine kadar sayfalarca bahsedilir. Fakat geleneksel bir alan olarak görülen Türk halı sanatının biçimsel analizini görebileceğimiz kaynaklar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmadaki sonuçlarla, alan yazındaki halının tasarım ilkeleri ile analizi kısmındaki eksikliği giderilmiş olacaktır.

Bu araştırmada bir Yörük halısında, tasarım literatüründe yer alan tasarım ilkelerinden, armoni (uyum), ritim, örüntü, tamamlama, örtüşme, denge, zıtlık (kontrast), oran, baskınlık (vurgu), hareket, tekrar ve ekonomi gibi kavramların uygulandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu kavramlar halı motifleri ve biçimleri üzerinden dijital imajlar ile tek tek gösterilmiştir.

Yörük halısının renk şemaları ve motiflerinin kurgusal düzeni ortaya çıkartılmıştır. Pek az renk (6 renk) ve motif (12 motif) kullanılmasına rağmen tasarımda büyük bir zenginlik olduğu görülmüştür. Bu motif ve renklerin biçimsel kurgusu neredeyse sanatın tüm organizasyon ilkelerini karşılamaktadır. Sonuç olarak bir Yörük halısı tasarım ilkeleri açısından günümüz sanat eserleriyle boy ölçüşecek hatta fazlasını verebilecek özgünlüğe sahiptir (Karafel, 2010, Redgrave, 1882).

Araştırma, Yörük halısının tasarım ilkelerinin organizasyonun biçimsel analizi ile literatüre yenilikçi bir bakış açısı getirecektir. Bu bakış açısı, Kang'ın (2014)

değindiği gibi; sanat, zanaat ve tasarım ayrımını ortadan kaldırmış ve tüm tasarım alanlarına bütüncül bakmaktadır. Böylelikle bu araştırma, gelecekte yapılacak olan yeni Yörük halısı tasarımlarında (tasarım ilkeleri açısından) önemli bir yere sahip olacaktır.

Yörük halısının tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi için yapılan bu çalışma, geleneksel halı tasarımı, sanat tasarımı ve bilgisayarla dijital vektörel tasarımı temel ilkeleri açısından birleştirmiştir. Böylelikle disiplinler arası bir bütünlük sağlamıştır.

Araştırma, Yörük halısının temel tasarımı ilkeleri için önemli bir başka kilometre taşı oluşturmuştur ve halıların binlerce yılda biçimsel olarak nasıl tasarlandığına dair, günümüz araştırmacı ve halı tasarımcılarına ufuk açacaktır. Vektörel uzantılı imajlar ile Yörük halısının tasarım ilkeleri belirlendiği için tasarımcıların yeni halı tasarımları geliştirilmesinde yaratıcı ve özgünlük boyutunu genişletecektir.

Bu araştırma sonucunda, Yörük halısının tasarım ilkelerinin belirlenmesi hem yenilikçi tasarımların önünü açacak, hem de aynı zamanda gelecekte yapılacak tasarımların geliştirilmesi için etkili bir teorik temel oluşturacaktır (Ng, Frankie M C ve Zhou, Jiu, 2006). Geleneksel sanatların biçimsel/tasarım ilkeleri açısından analizleri sürekli yapıldıkça, alana ilişkin yeni tasarım bakış açıları oluşacaktır.

Gündelik hayatta kullanılan nesnelerin tasarım ilkeleri açısından analizinin yapılması estetik beğeniler oluşturmada önemli ve gereklidir (MacKenzie, A Fiona D, 2004; Ellis,1951, Shafer, 2013; Stokrocki, 2014, Stokrocki ve Kırıçoğlu 1999). Yaşamımızda estetik beğeniler oluşturmada, tasarımcıların nesnenin tasarımın temel ilkeleri ile içeriği güzel ifade etmeleri önemlidir. Bu nedenle, yapılan araştırma resim, grafik ve tasarım bölümlerini okuyan öğrenciler için, Türk halı sanatına resimsel bir bakış açısı (tasarım ilkeleri ve elemanları) sağlayacaktır

Kaynakça

- Aslanapa, O. (2005). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Atalayer, F. (1994). *Temel Sanat Öğeleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, M. (1995). *Türkse Tapijten De Taal van Motieven en Sybblen*. Carpet Catalogue. Antalya: Symbol Carpet.
- Bigalı, Ş. (1999). *Resim Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2001). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Dersal Yayıncılık.
- Civcir, E. (2015). *Temel Tasarım ve Tasarım İlkeleri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Duncum, P. (2017). Görsel Yorumlama İmaj Analizine Giriş Karma Yöntemlerin Değeri Üzerine. S. D. Erişti (Edt.), *Görsel Araştırma Yöntemleri Teori, Uygulama ve Örnek* (11) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ellis, F. E., (1951). Some Basic Principles Involved In Art, Colour And Design In Fabrics, *Journal of the Textile Institute* (Proceedings), 42(11), 963-983.
- Griffin, J., Harper, P., Trigg, D., ve Williams E. (2014). *The Twenty First Century Art Book. Lee Beard ve Rebecca Morilli* (Edt.), (254) . Londra; Phaidon Publisher.
- Kang, C. (2014). *Wallflowers: Tapestry, Painting, and the Nabis in Fin-de-siècle France*, (Ph.D. Dissertations & Theses), New York University, Institute of Fine Arts, United States/New York.
- Karafel, L. (2010). *Raphael's all'antica tapestries for Pope Leo X: Art, culture, and politics in early sixteenth-century Rome* (Ph.D. Dissertations & Theses, ProQuest Dissertations Publishing), New York University, Institute of Fine Arts, United States/New York.
- Kim, Young D. (2016). Lotto's Carpets: Materiality, Textiles, and Composition in Renaissance Painting, *Journal The Art Bulletin*, 98(2), 181-212.
- Mack, Rosamond E. (2004). Oriental Carpets In Italian Renaissance Paintings: Art Objects And Status Symbols, *The Magazine Antiques*, 166,(6), 82-89.
- MacKenzie, A Fiona D, (2004). Place And The Art Of Belonging, *Cultural Geographies*, 11(2), 115-137.
- Ng, Frankie M C ve Zhou, J.,(2006). Digital Jacquard Textile Design In A Colorless Mode, *Research Journal of Textile and Apparel*; 10(2), 36-42.
- Ocvirk, O. G., Stinson, R. E., Wigg, P. R., Bone, R. O. ve Cayton, D. L. (2015). *Sanatın Temelleri Teori ve Uygulama*. (Çev. N. Kuru, A. Kuru). N.E. Yılmaz (Edt). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.
- Özol, A. (2012). *Sanat Eğitimi ve Tasarımda Temel Değerler*. İstanbul: Pastel Yayıncılık.
- Perdahçı, N. (2011). XVI-XVIII. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatı'nda Uşak Halıları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 275-291.
- Redgrave, Gilbert R. (1882). The Principles of Design for Carpets and Hangings, *The Decorator and Furnisher*, 1(3), 74-76.
- Shafer, A. (2013). Thinking Through Egyptian Tradition: The Potential of Pre-Colonial Craft Working Methods in Art Education, *Art Education*, 66(4), 43-50.

- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1999). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Stokrocki, M. Kırışoğlu, O.(1999). Art criticism in Turkey: Prospects and problems of exploring a tapestry, *Art Education*; 52(1), 32-39.
- Stokrocki, M. (2014). Art Treasure Quests in Second Life: A Multi-Literacy Adventure, *Art Education*, 67(2), 37-42.
- Turani, A. (1995). *Sanat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zelanski, P. ve Fisher M. P. (1996). *Design Principles and Problems*. C. P. Klein (Edt). Boston: Wadsworth.
- <http://lopificio.it/2916/> Eriřim Tarihi ve Saati 08. řubat 2017, 19.20.
- <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/hans-holbein-the-younger-the-ambassadors> Eriřim Tarihi ve Saati: 12 Ağustos 2017, 16.30.

